

cija kulture–cilja i kulture–sredstva koja bi mogla riješiti i neka druga pitanja poput odnosa elitne i masovne kulture, odnosno načina financiranja kulturnih potreba (proračun *vs.* tržište). Na taj način stvorili bi se temelji zaštite i razvoja nacionalne kulture, ali i njezinog ravnopravnog otvaranja prema utjecajima drugih kultura. Uvažavanje regionalnih kulturnih specifičnosti kao način očuvanja ukupnog kulturnog identiteta Hrvatske predlaže se kao načelo kreiranja kulturne politike Hrvatske.

Dražen Derado

Josip Županov

**OD KOMUNISTIČKOG PAKLA DO
DIVLJEG KAPITALIZMA**

Odabrane rasprave i eseji 1995.–2001.

Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 2002,
301 str.

Akademik Josip Županov u posljednjih je nekoliko godina, kondenzirajući hrvatsku zbilju u odrješite i lucidne dijagnoze, između ostalog, Zagreb proglasio gradom u kojem nije poželjno rađati djecu. Ova, naizgled vrtoglavo mračna tvrdnja, izvrsno ilustrira duboku ironiju kojim se dugogodišnji istraživač industrijalizacije i egalitarnih tendencija u društvu, duhovito obračunava s provincijalnim okruženjem, baruštinom balkanskih političkih trvenja u kojima aureole pravednika neprestano novim i novim interesnim grupiranjem osiguravaju status *arbitra elegantioruma* u odlučivanju i raspodjeli. Ono što je zaključno moglo bi se apostrofirati i kao uvod u analizu i elementarnu intenciju sadržaja knjige. Skepsa prema kvaliteti sadašnje elite ne isključuje skepsu prema kritici te elite. Kritika vladanja iziskuje kritiku kritike vladanja. Slijedom toga, kritika kritike vladanja iziskuje mentorstvo s pozicije šireg uvida. Poziv je to na solidarnost u intelektualnim krugovima neovisnim o metodološkim zamkama partitokracija koje navlače zbunjene u svoju rupu.

U prvom dijelu knjige raspravljaju se tranzicijske polit – ekonomske teme. Podatak iz fusnote u kojem se broj nostalgičara za bivšim DDR–om u Njemačkoj do 1995. povećao, uglavnom zbog novonastalog socijalnog stanja, na 20%, otvara diskretno prostor mogućoj analizi mehanizama na kojima počiva predmoderno drmanje jugoslavenskog duda u Hrvatskoj. Stabilnost proizišla iz društvenog ugovora na kojem je u bitnom počivalo svako društvo vezano za istočni blok samo je jedan od niza sastojaka nečega što je prepoznatljivo pod egidom jugoslavenski socijalizam (šire – situacija u istočnom bloku). Politička baruština sjajno se koristi mrežom egzistencijalnih strahova od nevidljive britve koja bi konačno prekinula psihološki nepodnošljivu nit. Prodor robno–novčane ekonomije u kontekstu podržavanja kompetitivnog mehanizma kreira politički kapitalizam. Hrvatska je, sudeći barem po Ustavu, socijalna država. Ideja socijalne države ishodi mahom iz potrebe da se osigura besplatno školovanje, jeftino stanovanje, zdravstvena zaštita... građana. Jača proces redukcionizma u reinterpetaciji društvenog ugovora. Komunikacijski sustav elita i masa omogućuje da elite usađuju vrijednosti masama u mozak. Uglavnom se realizira isključivo komunikacija na liniji vrh – dno. O njezinoj transparentnosti ovisi izgradnja razine povjerenja u društvu. Sustav, u protivnom, zadržava legitimitet (ostvaren izbornom procedurom), ali gubi na elementima ideje pravednosti. Komunikacija dno – vrh postaje ekskluzivitetom i na taj način podložna daljnjem manipuliranju i dezintegriranju diskonektiranih. Egalitarni sindrom izjednačavanja konačnih ishoda nauštrb izjednačavanju šansi promovira sivu/crnu ekonomiju, korupciju, kriminal... Korijeni Županovljeva obesmišljavanja tradicionalne podjele na ljevicu i desnicu vjerojatno sežu iz uvida u slučaj skupine britanskih laburista, namještenika lokalnih vlasti i dobrovoljnih agencija, pripadnika *velferi-*

stičkih profesija: učitelja, socijalnih radnika, savjetnika za socijalnu skrb i stambena pitanja – deklariranih ljevičara. Radi se o društvenoj skupini koja dohodak zarađuje upravljajući siromaštvom. Apsurdnost situacije proizlazi iz potrebe da se siromaštvo zadržava na istoj razini kako bi se opravdavalo vlastito djelovanje, što je pripadnike organizacije tjeralo na aktivno sudjelovanje u perpetuiranju siromaštva. Dodatne devijacije specifične za Hrvatsku prvenstveno se odnose na minuli rat i s tim povezanu potrebu za redefiniranjem prošlosti, što mogućnost obnavljanja neke vrste društvenog ugovora čini drugotnom, potisnutom temom. U nastavku Županov analizira nastanak političkog kapitalizma u procesu tranzicije. Dva su oblika epohalnog društvenog inženjeringa: revolucija i tranzicija, navodi autor. Revolucija je nagli, odsječni i potpuni prekid socio-kulturnog kontinuiteta. Revolucionari očekuju da sve krene iznova, sukobljujući se s inercijom starog društva, dok zagovornici tranzicije preslikavaju gotove institucionalne okvire iz društava uzora. Govori se tako, primjerice, o integraciji u Europu, britanizaciji ili germanizaciji Hrvatske, europeizaciji Balkana... Tranzicija kao temeljnu premisu drži mehanički determinizam povezan s idejom progresa koji omogućuje izvođenje epohalnih promjena metodom racionalnog društvenog inženjeringa. No, većina teoretičara ne prihvaća ekonomski determinizam, a koncept determinizma uopće sve više rastače teorija kaosa koja u društvu vidi nelinearni dinamički sustav s nepredvidivim ponašanjem. Krokirajući razvoj kapitalizma kao surove želje za dobiti, Županov ulazi u raspravu o razlikama poduzetničkog kapitalizma na zapadu i političkog kapitalizma na istoku. Politički kapitalist istoka zahtijeva političko-institucionalni legitimitet da smiri sukob između osobne pohlepe i unutarklasne solidarnosti. Na učvršćenje i prevlast političkog kapitalizma djeluju brojni činitelji. Pozitivni se uglavnom svode na poli-

tičke lukavštine naučene u doba vladanja u socijalizmu i interese centara moći kojima takvi političari na ovim prostorima trebaju jer ih je relativno lako korumpirati, a negativni na pomanjkanje legitimiteta koje urušava sustav te na geopolitičku nestabilnost prostora. Mogući modeli daljnje razvojne orijentacije tako postaju umnogome nejasni. Autor prvo poglavlje zaključuje rezimirajući zapadna iskustva s japanskim privrednim modelom.

Drugo poglavlje naslovljeno *Elite moći i demos* polazi od objašnjenja nekih ključnih termina. Modernizacija je derivat pridjeva moderan ili imenice modernost. Moderno je humano, civilizirano, racionalno bez patološkog sadržaja i slično u odnosu na predmodernu, plemensku i primitivnu. Modernost je pozitivan rezultat društvene evolucije. Modernizacija ima i negativne konotacije, po prirodu primjerice. Upravljačke elite su politička klasa, svođenjem modernizacije na industrijalizaciju može ih se nazvati i industrijalizirajućom elitom. Početak industrijalizacije u Hrvatskoj Županov smješta u prvu polovicu 19. stoljeća. Prva faza trajala je 150 godina (do kraja II. svjetskog rata i partizanske pobjede). Socijalistička industrijalizacija kao druga faza omogućuje masovni transfer stanovništva i mijenja mu strukturu otvarajući prostor za relativnu modernizaciju odnosa. Proteklo razdoblje od uspostave hrvatske državnosti Županov vidi kao bitno dezindustrijalizirajući i retradicionalizirajući, što povezuje i s desekularizacijom. Descijen-tizacija, kao proces strukturalno paralelan s procesom dezindustrijalizacije doveo je do marginalizacije znanosti. Pozitivne stavke su razvoj telekomunikacija i kompjutorizacija te kulturni pomak. Županov je mišljenja da nova upravljačka elite ne pokazuje konstruktivne crte u dosadašnjem mandatu. Problemu uvećanog broja umirovljenika i njihovog statusa posvećeno je nekoliko stranica izlaganja, kao i institucijama i njihovoj ulozi u dosadašnjem životu hrvatske demokracije.

Drugo poglavlje zaključuje se kraćom raspravom o problemu društvenih stigmatika. Prema Goffmanu, ljudi mogu biti moralno, fizički i/ili plemenski stigmatizirani. Kroz govor o umirovljeničkoj stigmati u hrvatskom društvu otvara se i prostor pretpostavkama o golemom broju ostalih raznovrsnih stigmatika koje proizvode upravljačke elite u Hrvatskoj.

Treće poglavlje smjera dokazivanju marginalnosti znanosti u odnosu na politiku. Osim *brain drain* učinaka zbog političkog pritiska na perspektivne mlade znanstvenike (što pogoduje negativnoj selekciji – bolest partitokracije) razvidno je i stalno stvaranje intelektualne klime (rezultati istraživanja prof. dr. B. Čuliga) pogodne za pesimizam u pogledu znanstvene budućnosti mladih u Hrvatskoj. Godot koji će možda doći, ako jednom i dođe, morat će se dobro pomučiti objašnjavajući što ga je do sada zadržavalo. Županov ironično tvrdi da se radi o situaciji nalik židovskom čekanju Mesije. Rješenje, valjda prvenstveno kao sociolog industrijskog društva, vidi u paralelnim procesima industrijalizacije i scijentizacije.

Društvene vrijednosti i politika naziv je četvrtog poglavlja. Disonanca EU – HR rezultat je stigme. Stereotip o Hrvatima ustašama na korist je pristašama regionalne integracije koji vjeruju da se pojačanom stigmatizacijom neke strane može ostvariti integracija. Tertulianovo *Credo quia absurdum* jedini je način razumijevanja tog njihovog vjerovanja. Kolektivistička orijentacija, pak, Hrvatsku prije približava Aziji, Africi i Latinskoj Americi (sudeći prema nekim novijim istraživanjima – prof. dr. A. Štulhofer – individualističke vrijednosti ipak zagovara nešto veći broj ispitanika). U produžetku, Županov raspravlja o fašizmu. Od općenitih definicija kojima je i sam bio sklon tijekom partizanskog angažmana do razrade Urfašizma, ideje Umberta Eca o metodama utvrđivanja totalitarnih režima. »Traži se da svaka kokoš snese 130 – 140 jaja na godinu. Povećanje se ne može postići s

bastardiranim (nearijevskim) kokošima koje sada napućuju njemačka gospodarstva dvorišta. Pokoljite te nepoželjne kokoši i zamijenite ih...« (Novinska agencija NSDAP, 3. travnja 1937.).

Peto poglavlje – *Nacionalitet i etnicitet* – prati razvoj društava kroz procese industrijalizacije do globalizacije. Zagovarajući ideju suživota nauštrb ideje multikulturalnosti (koju sagledava kao oblik kompulzivnog institucionalnog djelovanja), Županov ovdje raspravlja neka bitna pitanja vezana uz poratno usklađivanje odnosa na prostoru bivše Jugoslavije. Radi se uglavnom o problemima imenovanja. Navodi američki model (npr. J. Brodski, američki književnik ruskog porijekla) koji ne zaživljava u ovim krajevima. Kako nazivati građane Bosne i Hercegovine? Bošnjaci je naziv koji prihvaćaju muslimani, Bosanci isključuje Hercegovce i obrnuto.

U zaključnom poglavlju – *Politički režim i administracija* – Županov paralelno obrađuje egalitarni sindrom i antiintelektualizam u hrvatskom društvu. Kao moguću priliku raščišćavanju muteža u redovima vlasti, nudi prijedlog pokretanja emisije na javnoj televiziji. Za naziv predlaže ne baš spektakularan upit – **Kako se vlada kritizira?** Teleološki, moglo bi se dodati i jedno zašto.

Darko Duilo

Ivan Cifrić

RURALNI RAZVOJ I MODERNIZACIJA

Prilozi istraživanju ruralnog identiteta

Institut za društvena istraživanja – Zagreb,
Zagreb, 2003, 502 str.

Najnovija Cifrićeva knjiga **Ruralni razvoj i modernizacija: prilozi istraživanju ruralnog identiteta**, zajedno s knjigom **Okoliš i održivi razvoj** objavljenom 2002. godine, tvori cjelinu promišljanja o ruralnim promjenama, ruralnom razvoju i formiranju novog identiteta hrvatskog društva u uvjetima treće modernizacije i njezi-